

Avdeling for lærerutdanning og naturvitenskap

Jannecke Nyborg

Bacheloroppgave

Tilvenning for ettåringene i barnehagen

Adaptation for the one-year-olds in the kindergarten

Samlingsbasert barnehagelærerutdanning 2014-2017

Vår 2017

Samtykker til tilgjengeliggjøring i digitalt arkiv Brage JA NEI

Norsk sammendrag

Tittel: Tilvenning for ettåringene i barnehagen	
Forfatter: Jannecke Nyborg	
År 2017	Sider 39
Emneord: Barns medvirkning, tilvenning, overgangsobjekt, tilknytning, ledelse og foreldresamarbeid	
Sammendrag: I denne oppgaven retter jeg fokus mot hvilke faktorer som kan bidra til en god tilvenning for ettåringene i barnehagen. Antallet av ettåringer som starter i barnehagen er økende og med det øker behovet for en kompetanse rundt hvem ettåringen er. Gjennom bruk av teori fra blant annet Bowlby og Berit Bae belyses viktigheten av tilknytning og barns medvirkning for å legge til rette for en god tilvenning. Gjennom kvalitativt forskningsintervju belyser jeg hva to barnehagelærere legger til grunn for hva en god tilvenning for ettåringene er. Mine funn drøftes opp mot relevant teori, før jeg oppsummerer oppgaven sett i lys av min problemstilling: «Hvordan legge til rette for en god tilvenning for ettåringene i barnehagen sett i lys av barns medvirkning?»	

Engelsk sammendrag (abstract)

Title: Adaptation for the one-year-olds in the kindergarten	
Authors: Jannecke Nyborg	
Year: 2017	Pages: 39
Keywords: Children`s involvement, addiction, transition, affiliation, management and parenting	
Summary: In this assignment I focus on what factors can contribute to a good addiction for the one-year-olds in kindergarten. The number of one-year-olds starting in kindergartens is increasing, increasing the need for competence about who the one-year-old is. Through the use of theory from, among others, Bowlby and Berit Bae, the importance of association and child participation is highlighted in order to facilitate a good addiction. Through qualitative research interviews, I highlight what two kindergarten teachers base on what a good addiction for the one-year-olds is. My findings are discussed with relevant theory before I summarize the task in view of my problem: "How to facilitate a good addiction for the one-year-olds in kindergarten in light of children's participation?"	

Forord

Tre år på Høgskolen i Hedmark, avd Hamar, har ført med seg mange oppturer og noen små nedturer, hardt arbeid, mye lesing og skriving – og ikke minst en lang og innholdsrik reise både i teori, men også i meg selv. Det er godt å kjenne at målet nærmer og at nye utfordringer venter, men samtidig vet jeg at det vil føre med seg dager med litt savn – det er godt å få gode faglige påfyll som jeg har fått her oppe!

Jeg vil benytte anledningen til å få takke intervjupersonene som har vært en viktig inspirasjonskilde i arbeidet med oppgaven, og som tok seg tid til å besvare spørsmålene mine og dele av sin kunnskap.

Jeg vil også få takke min veileder Kristin Søby for positive innspill, gode samtaler og som med stødig hånd har loset meg gjennom prosessen.

Jeg vil også få takke gode kolleger og venner på jobben, som har kommet med gode råd, hjulpet til og lagt til rette for at jeg kunne fullføre den drømmen om Barnehagelærerutdannelsen – og ikke minst Nina som hjalp meg å samle de siste trådene – TUSEN TAKK!

Tilslutt vil jeg få takke de kjæreste jeg har: Ola som gjennom alle de tre årene har støttet og heiet på meg – uten din innsats hjemme hadde vi aldri kommet i mål! Sivert som har ventet trofast på at mamma skal bli ferdig på skolen – «elsker deg over alt på jord og tusen ganger rundt»! Mamma og pappa som har stilt opp som barnevakt og som har heiet på sidelinjen – dere er best!

Tusen takk alle sammen!

Frogner 24 – 5 – 2017.

INNHOLDSFORTEGNELSE

NORSK SAMMENDRAG	3
ENGELSK SAMMENDRAG (ABSTRACT)	4
FORORD	5
1. INNLEDNING	8
1.1 PROBLEMSTILLING	8
1.2 BEGREPSAVKLARING	8
1.3 OPPGAVENS OPPBYGGING	9
2. TEORI	11
2.1 BARNES MEDVIRKNING	11
2.2 TILVENNING	12
2.3 OVERGANGSOBJEKT	14
2.4 TILKNYTNING	14
2.5 LEDELSE	15
2.6 FORELDRESAMARBEID	16
3. METODE	18
3.1 KVALITATIV OG KVANTITATIV	18
3.2 VALG AV METODE	18
3.3 INTERVJU SOM METODE	19
3.4 VALG AV INTERVJUPERSONER	20
3.5 OBSERVASJON SOM METODE	20
3.6 KILDEKRITIKK	21
3.7 ETISKE HENSYN	21

4. PRESENTASJON AV RESULTATER	22
4.1 BARN MEDVIRKNING	22
4.2 TILVENNING.....	23
4.3 OVERGANGSOBJEKT.....	24
4.4 TILKNYTNING	25
4.5 LEDELSE	26
4.6 FORELDRESAMARBEID	27
5. DRØFTING	29
5.1 BARN MEDVIRKNING	29
5.2 TILVENNING.....	30
5.3 OVERGANGSOBJEKT.....	31
5.4 TILKNYTNING	32
5.5 LEDELSE	33
5.6 FORELDRESAMARBEID	33
6. AVSLUTNING	35
VEDLEGG 1:	37
VEDLEGG 2:	38
LITTERATURLISTE:	39

1. Innledning

Når jeg valgte barnehagelærerutdannelsen var min tanke for profesjonen de store barnas læringsløp og hvordan gjøre barna klare for starten på et livslangt lærings- og dannelsesløp. Jeg hadde ikke gjort meg mange tanker og refleksjoner rundt småbarnsavdelingen som en del av dette. Det andre året på barnehagelærerutdannelsen fikk jeg praksisplass på en småbarnsavdeling. Etter endt praksis hadde jeg skiftet helt syn på og fått helt andre tanker rundt temaet, og valgte «De yngste barna» som fordypning siste året.

Vi vet i dag at over 82% av ettåringene starter i barnehagen, men virkningen og betydningen av denne politikken er det forsket minimalt på. Det samme gjelder tilvenningsperioden hvor forskningen er tilsvarende mangelfull både nasjonalt og internasjonalt.

Gjennom fordypningen og siste praksisperiode fikk jeg følge tilvenningene til tre ettåringer, og se hvordan deres møte med barnehagehverdagen artet seg. Gjennom bruk av observasjoner, praksisfortellinger og samtaler med praksislærer, ble min undring rundt hvordan man fokuserer på ettåringens mulighet for medvirkning i egen tilvenningsperiode stor. Jeg stilte meg stadig spørsmål om hvor dette fokuset var, når man snakket om tre dager og foreldrenes ønsker.

Målet med denne oppgaven ble for meg å styrke egen kompetanse rundt hvordan barnehagepersonalet kan tilrettelegge for en god tilvenning for ettåringene, sett i lys av barnets rett til medvirkning i egen hverdag.

1.1 Problemstilling

Hvordan legge til rette for en god tilvenning for ettåringene i barnehagen sett i lys av barns medvirkning?

1.2 Begrepsavklaring

Jeg har valgt å bruke begrepet tilvenningsperiode i denne oppgaven fordi det dekker overgangen ettåringene møter når det skal skilles fra foreldrene og som frem til barnehagestart har vært den tilværelsen ettåringene kjenner.

Når jeg bruker begrepet barnehagepersonalet rommer det alle voksne som jobber i barnehagen, siden det ikke bare er pedagogiske ledere som jobber på en avdeling. Jeg bruker begrepet tilknytningsperson om den personen som barnehagen har valgt å gi hovedansvaret for ettåringen og foreldrene i tilvenningsperioden.

I problemstillingen min har jeg brukt begrepet god i forhold til tilvenningen. For meg handler dette om å skape en relasjon mellom ettåringene, foreldrene og barnehagepersonalet som er tuftet på respekt, tillit og fokus på barnets beste. Dette gjelder alle fasene ettåringene skal gjennom før de har knyttet seg til andre voksne når foreldrene ikke er der. I den forbindelsen bruker jeg også begrepet trygg base i forhold til relasjonen mellom ettåringene og barnehagepersonalet.

Videre bruker jeg begrepet barns medvirkning. Barns rett til medvirkning er tuftet på FNs barnekonvensjon som omhandler og skal ivareta barns rettigheter i samfunnet. Norge har gitt sin tilslutning til konvensjonen og i 2003 ble den inkorporert i norsk lovgivning gjennom Barnehageloven.

Jeg har valgt å begrense oppgaven til ettåringene fordi denne gruppen barn har størst økning i antall som begynner i barnehagen. Denne aldersgruppen betegner Gunvor Løkken som «toddlere - de som stabber og går». I boken «Toddlerkultur» (2004) beskriver hun aldersgruppen, deres væremåte og utvikling sett i lys av Merleau Pontys teori om «kroppen som vårt anker i verden» og hvordan vi utvikler oss i møte med hverandre. Løkkens teori er at erfaringer ettåringene gjør i tilvenningsperioden, registreres gjennom kroppen og vil være en del av erfaringsbasen til ettåringene helt fra barnehageoppstart.

1.3 Oppgavens oppbygging

Oppgaven er bygget opp med en innledningsdel som beskriver bakgrunnen for valgt tema, og hvorfor jeg synes det er et aktuelt. I denne delen forklares også sentrale begreper i oppgaven for at leseren lettere skal kunne sette seg inn i, og følge, oppgavens helhet.

I teoridelen belyser jeg relevant teori i forhold til problemstillingen. Jeg har satt fokus på barns medvirkning. I forhold til barns medvirkning har jeg henvist til Bae, Johannesen og Sandvik, samt temaheftene for både de minste barna og barns medvirkning.

Videre i oppgaven har jeg tatt for meg tilvenning. Her har jeg referert til flere sentrale teoretikere for å belyse temaet ut fra valgt problemstilling. Etter tilvenning beskriver jeg overgangsobjekt i en egen del.

Deretter tar jeg for meg tilknytning, og henviser der til teoretikere som: Bowlby (2005), Brandtzæg, Torsteinson og Øiestad (2014), Drugli (2014), Broberg, Hagstrøm og Broberg (2014) og Abrahamsen (2013).

Videre sier jeg noe om ledelse og foreldresamarbeid som er en grunnleggende faktor for en vellykket tilvenning. Gotvassli (2013), Barsøe (2013) og Støre Meyer (2005) er sentrale teoretikere, mens Glaser (2016), Drugli (2014) og Brandtzæg et.al. blir trukket frem som sentrale teoretikere i forhold til foreldresamarbeid.

Metodedelen (Dalland, 2015) starter med å presentere hva en metode er, ulike typer metoder og at jeg har valgt intervju som en metode. Jeg sier videre noe om valg av intervjupersoner og kildekritikk. Avslutningsvis har jeg valgt å si noe om validitet og reliabilitet, samt etikk innen et slikt forskningsarbeid.

I resultatdelen presenteres funnene fra intervjuene. I drøftingsdelen tar jeg for meg funnene fra resultatdelen og drøfter de opp mot relevant teori i forhold til problemstillingen.

Avslutningsdelen oppsummeres oppgaven, ved å trekke tråder tilbake til problemstillingen.

2. Teori

I denne delen av oppgaven presenteres teori som belyser viktigheten av at barnet selv blir sett og hørt i forbindelse med egen tilvenning - altså barns medvirkning. Videre går jeg inn på tilvenning og tilknytning i barnehagen. Overgangsobjekt og tilknytningsperson trekkes inn fordi det er en viktig del av tilvenningsperioden for ettåringene. Videre trekkes ledelse og foreldresamarbeid frem som viktige faktorer i en tilvenningsperiode for ettåringene.

2.1 Barns medvirkning

På engelsk brukes ordet *participatipon* om begrepet medvirkning, som til norsk oversettes til deltagelse. I den norske barnehagekonteksten handler det om at barn har rett til å bli hørt på lik linje med andre deltakere (Johannesen og Sandvik, 2008, s. 25). Det kan være viktig å se tilbake på betydningen av det engelske ordet i sammenheng av betydningen deltager, at barn har rett til å være en deltager i egen hverdag i barnehagen.

Når vi vet at 82% av ettåringene i dag går i barnehage, vil det si at gruppen som verbalt ikke kan hevde sin rett til medvirkning, er stor og fortsatt økende, hvordan skal vi da forholde oss til begrepet medvirkning?

Berit Bae fremholder viktigheten av å se og være sensitiv ovenfor de yngste barnas kroppslige, non verbale og verbale språk når de henvender seg til voksne for å ivareta deres rettigheter som deltagende subjekter i barnehagen. Hun legger fokus på at medvirkning sammen med medbestemmelse og selvbestemmelse, er temaer som setter fokus på og utfordrer etablerte forestillinger om hva som er for barns beste og voksenrollen sett i lys av dette (Bae, 2016, avsnitt 3.1).

Hun påpeker at hvis medvirkning skal bli noe mer enn en formulering eller et ideal, kreves det at pedagoger er villig til å se på og være kritiske til eget tankegods og tradisjoner man bærer på. I det øyeblikket man er villig til å se på det, kan barns medvirkning innen egen tilvenning virkeligjøres i praksis. Foucault kalte dette «putting forth» og er en måte gå inn i egen praksis og ha en kritisk refleksjon rundt egen praksis og tenkemåte (Lafton, 2011, s.106).

I *Temaheftet om de minste barna i barnehagen* (KD, 2006) står det om medvirkning: «Samtidig kan man tenke at det å ha innflytelse og medvirkning handler om å sette egne spor». Det betyr at i tilvenning vil ettåringene, ved at vi tolker og er sensitive ovenfor de signalene de sender ut, kunne få hjelp til å medvirke i egen tilvenning. Barnehagepersonalet viser ettåringene at de blir tatt på alvor og at de blir sett og hørt. På denne måten vil de oppleve at barnehagen er en arena hvor de kan sette sine spor og faktisk få erfaring rundt det å gå fra andres svar til å finne sine egne.

I *Temaheftet om barns medvirkning i barnehagen* (KD, 2006) trekkes forholdet til foreldrene frem som en viktig del av det å se på barns medvirkning i barnehagen. Det hevdes at ved at barnehagen gjør seg kjent med foreldrenes ønsker og oppfatninger, kan man støtte og legge til rette for deres barns medvirkning i egen hverdag. De setter fokus på at barnehagen er ettåringenes første arena for selvstendighetsgjøring, og dette er deres første erfaring i å opptre alene uten familien rundt seg.

2.2 Tilvenning

Når ettåringene begynner i barnehagen, har de gjerne vært hjemme med foreldrene i permisjonstiden etter fødsel. Deres møte med barnehagen er gjerne en av de første gangene de skal skilles fra mor og far over en lengre periode. Dette kan medføre en stresset situasjon for ettåringene, men også for foreldrene. Abrahamsen beskriver det som «et farvel til spedbarnsalderen, og et farvel til en verden som for de fleste barn oppleves som god og nær, oversiktlig og kjent». (Abrahamsen, 2013, s.69). Denne overgangen fra hjem til barnehage er en stor forandring i barnets liv og det bør derfor legges vekt på en trygg tilvenning med fokus på barnets beste.

Broberg et.al. skriver at tilvenning for små barn er utfordrende for barn og foreldre fordi båndene som binder de sammen, brytes. De påpeker at ettåringene har mindre livserfaring og derfor har færre opplevelser rundt det å være sammen med andre voksne over tid, for så å gjenforenes med foreldrene. En separasjon fra foreldrene som bare varer et par timer, føles veldig lenge for ettåringene. Derfor trenger ettåringene gjentatte erfaringer med at foreldrene går og kommer tilbake, for virkelig å forstå dette. I denne forbindelsen kan «borte – titt deg» leken være en god måte å trene på å få en forståelse for at ting som blir borte kommer tilbake

(Broberg et.al, 2014, s. 130). Dette omhandler ettåringens kognitive utvikling og evne til abstrakt tenkning.

Tilvenning har ifølge Broberg et.al tre formål for ettåringene. Det første er å venne ettåringene til det nye miljøet. For ettåringene vil det si å bli kjent med barnehagens fysiske miljø og venne seg til alle rytmer og rutiner som finnes der. Det andre er å gi ettåringene mulighet og anledning til å bli godt nok kjent med en tilknytningsperson slik at den voksne kan fungere som en erstatning for foreldrene i den tiden foreldrene er borte fra barnet. Her snakker vi da om det Bowlby kaller en trygg base, en voksen som for barnet blir en erstatte for foreldrene som er borte en periode (A Secure Base, 2005). Det siste de vektlegger er at ettåringene får tid til å venne seg til å klare seg uten foreldrene flere timer i strekk. I dette ligger også viktigheten av at ettåringene skal komme i den situasjonen at de klarer å engasjere seg i lek og utforskning, og ikke bare ha et tilknytningssystem som befinner seg i full beredskap (Broberg et.al, 2014, s.131).

Abrahamsen beskriver denne prosessen som at barnet må få tid til å «fordøye» det følelsesmessige rundt det å bli separert fra foreldrene. Winnicott fremholdt viktigheten av å gi barna verden i «små doser». Han hevdet at ved å tilpasse seg barnet, gir man verden i en passende dose slik at barnet takler endringsprosessen, samtidig må man fokusere på å tilpasse seg barnet slik at dosene blir akkurat store nok til at barnet ønsker å utvide sin verden (Winnicott referert av Abrahamsen, 2013, s.73).

I *Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver* (Kunnskapsdepartementet, 2017), som trer i kraft fra 1. august 2017, vektlegges tilvenning til barnehagen tydeligere enn tidligere. Her fremholdes viktigheten av at barnehagen i samarbeid med foreldrene skal legge til rette for en trygg og god oppstart i barnehagen. For å få til dette viser Rammeplanen (KD, 2017) til at man i barnehagen må organisere og tilpasse sine rutiner i en overgangsperiode for å la barna få den tiden og rommet de trenger for å bli kjent, etablere relasjoner og knytte seg til personal og andre barn. Her vektlegger da Rammeplan (KD, 2017) det som både Broberg et.al og Abrahamsen hevder er essensielt i forhold til tilvenning – det å legge til rette for et godt samarbeid med foreldrene, ha tid til å bli kjent og gi ettåringene mulighet til å bygge relasjoner med nye voksne og barn.

2.3 Overgangsobjekt

I en tilvenningsperiode har mange barn behov for noe som gir de en trygghet eller en trøst. Dette er det Winnicott betegner som et overgangsobjekt. I sin bok *Playing and reality* (2005) beskriver han sin teori om barnets bruk av et objekt som holder liv i, eller vekker til live, minner som en av barnets måter å holde det «indre bildet» av foreldrene levende på. Disse objektene er med på å vekke til liv igjen minner de ikke ved egen hjelp klarer å ta frem igjen. Objektet har da det man kaller å ha en evokativ funksjon (Abrahamsen, 2013, s. 75).

Et slikt objekt kan være en bamse, et leketøy, et teppe, smokk eller en koseklut. Winnicott hevder at det ikke er overgangsobjektet i seg selv som er det viktigste, men heller barnets bruk av det. Han ser på barnets bruk av overgangsobjekt som en del av selvstendighetsprosessen og den spede begynnelsen på symbolleken. Han hevder at overgangsobjektet er en viktig del av barnets utvikling, både følelsesmessig og kognitivt. Hva og hvorfor et barn velger seg et objekt, er avhengig av hva de vil ha og hvilke opplevelser de forbinder med objektet, derfor kan ingen voksne velge hvilket objekt barnet skal ha. Det barnehagepersonalet bør være bevisste på, er å legge til rette for bruken av slike objekter i forbindelse med tilvenning (Abrahamsen, 2013, s.76).

2.4 Tilknytning

Bowlby, som regnes som tilknytningsteoriens opphavsmann, brukte begrepet følelsesmessig tilgjengelighet i sin utvikling av det vi kaller tilknytningsteorien. Bowlby definerte tilknytning som emosjonelle bånd som skapes mellom en omsorgsperson og barnet over tid og sted.

I boken *A Secure Base* (2005) beskriver Bowlby sin forskning og funn rundt barn og tilknytning. Han beskriver hvordan de yngste barna trygges gjennom en tilknytning med sine foreldre fra de fødes, og hvordan foreldrene er barnas trygge base i deres utforskning av verden. Bowlby hevder at når barna utforsker og søker ut, vender de tilbake til den trygge basen for støtte, trøst, trygghet og hvile – for så å vende blikket ut igjen og utforske videre.

For de fleste barn vil foreldrene være deres trygge base i store deler av det første leveåret. Ved barnehagestart rykkes dette opp, og ettåringene vil knytte seg til barnehagepersonalet, i tillegg til foreldrene, over tid.

Å knytte seg til en eller flere omsorgspersoner er en av de grunnleggende utviklingsoppgavene for barn de første leveårene. Derfor er det biologisk for oss å knytte oss til noen for å bli tatt hånd om, altså en biologisk basis for å overleve (Drugli, 2014, s.21).

Ved å ha fokus på følelsesmessige relasjoner og fysisk og psykisk tilgjengelighet ovenfor ettåringene jobber man med tilknytning. Dette må utvikles over tid og gjennom kunnskap om ettåringene. Dette hevder Broberg et.al. viser nytten og behovet for en spesiell tilknytningsperson for ettåringene når det begynner i barnehagen. Denne tilknytningen er så grunnleggende og viktig for ettåringene, og er derfor noe man ikke kan se bort fra i forhold til tilvenningen (s.59).

For ettåringene blir da denne tilknytningspersonen den «trygge basen» som ettåringene kan vende tilbake til når det er behov for dette slik Bowlby hevdet var så grunnleggende for tilknytningen (Broberg et.al.,2014, s.43). Dette synet støtter Brandtzæg et.al. og beskriver betydningen av en sekundær tilknytningsperson for barnet med en lampemetafor – når foreldrene reiser fra barnehagen dras støpslet ut, tilknytningspersonen setter deretter støpslet inn igjen, og ettåringene kan fortsette å utforske og utvikle samspillet sammen med andre barn fordi de er trygge på at de har en trygg base å vende tilbake til (Brandtzæg et.al, 2014, s. 21).

For at ettåringene skal kunne bli trygge i barnehagen er tilknytning til en eller flere voksenpersoner grunnleggende for å oppnå dette. «En trygg tilknytningsrelasjon kan bare utvikles over tid gjennom pålitelighet og oppmerksomt nærvær fra den voksnes side i forhold til det enkelte barns relasjonsbehov. Det er ikke noe som tilskrives en relasjon, det må erverves i samspillet mellom barn og voksen» (Abrahamsen, 2013, s. 73).

2.5 Ledelse

For en pedagogisk leder er det viktig å være tydelig i målene sine og veilede sine medarbeidere gjennom tilvenningsperioden. Samtidig er det viktig at man samarbeider og kommuniserer i en slik prosess tilvenning er. Det er den pedagogiske lederens ansvar å sørge for en felles forståelse for hva som er barnehagens formål og viktigste målsetninger hevder Barsøe (Barsøe, 2013, s. 86). Å oppnå en felles forståelse for hva som er viktig i det pedagogiske arbeidet, gjør det enklere å nærme seg målene og gi ettåringene et pedagogisk tilbud som er tilpasset deres

behov og setter fokus på å se de som likeverdige og som medvirkende i egen hverdag. Dette krever en bevisst lederrolle og en pedagogisk leder som er tydelig i forhold til eget barnesyn.

Barsøe fremholder viktigheten av barnehagen som en lærende organisasjon og vektlegger rollen til den pedagogiske lederen som den som skal dele av sin kompetanse og synliggjøre hvorfor man jobber som man gjør. Gjennom å opparbeide denne forståelsen hos sine medarbeidere vil alle i en gruppe forstå hva som er målet og hensikten med hvordan vi jobber med tilvenning. Dette støtter Støre Meyer når hun snakker om pedagogisk lederskap som en leders ansvar for å dra i gang prosesser som fremmer en bevissthet om ettåringene, og gjennom et bevisst arbeid fremme oppfatninger om hva som er sentralt og kjennetegner kvalitet i det pedagogiske arbeidet (Støre Meyer, 2005, s.72).

Strategisk kompetanseutvikling innebærer planlegging, gjennomføring og evaluering av tiltak for å sikre organisasjonen og den enkelte medarbeiders nødvendige kompetanse for å nå definerte mål (Gotvassli, 2015, s.16). Her er da målsetningen tilvenning, og gjennom godt forarbeid og planlegging har man en ramme for hvordan man ser for seg at tilvenningen skal foregå. Etter endt tilvenning er det viktig å foreta en evaluering, og se på hva som har vært bra og hva man kunne gjort annerledes. I denne sammenhengen foregår det da en dobbeltkretslæring – en tilbakemelding basert på erfaring (Gotvassli, 2015, s.130).

Pedagogisk leder har ansvar for å bygge gode relasjoner mellom alle som har tilhørighet til barnehagen og fremme et læringsmiljø for barn og voksne. Gjennom å møte foreldrene med anerkjennelse, respekt og engasjement skaper man et fundament og et pedagogisk klima som er godt for barna å være i, medarbeiderne å jobbe i og foreldrene å levere barna i, med forvisning om at de vil få en tilhørighet og trives i barnehagen (Støre Meyer, 2005, s. 72).

2.6 Foreldresamarbeid

I *Rammeplanen for barnehagens innhold og oppgaver* (KD, 2011) står det at «samarbeidet med barnet hjem skal ligge til grunn for virksomheten» (s.5). I et foreldresamarbeid er det viktig å se samarbeidet og foreldrene i lys av at foreldrene er de mest kompetente i forhold til sitt eget barn (Drugli, 2016, s. 122-123).

Dette støtter Vibeke Glaser når hun hevder at for å lykkes med barnet, må man også lykkes med barnets foreldre. Hun hevder at det er grunnleggende for et foreldresamarbeid at man har

utviklet gode holdninger til, respekt, tillit og forståelse i forhold til at foreldrerollen er ulik for hver enkelt. For å oppnå en god relasjon i foreldresamarbeidet, må relasjonen mellom foreldre og pedagogisk leder bygges på tillit, respekt, raushet, ydmykhet og fokus på godt samarbeid. For å nå dette målet må man bygge opp dette over noe tid og mye handler om å bli kjent. Når denne tilliten er etablert, vil man tåle mer av hverandre og det er lettere å komme til hverandre. I en slik atmosfære vil foreldrene være trygge på at pedagogisk leder vil barnets beste og har barnets behov i sentrum (Glaser, 2013, s.15).

Løgstrup hevder at et godt tillitsforhold bygges på at man lar den andre parten få være «herre i egen verden» og på den måten får være seg selv. Når en ser foreldresamarbeid i dette lyset, så handler dette om at den profesjonelle møter foreldrene med en genuin respekt for deres ståsted og livsverden (Drugli, 2016, s.119). I det øyeblikket foreldrene er trygge og har tillit til barnehagen, påvirker de barna positivt i forhold til barnets tilværelse og opplevelse av egen hverdag og ikke minst helheten i barnets liv. Gjennom ulike møter og arenaer legger man et grunnlag som man vedlikeholder gjennom den daglige kontakten med foreldrene (Drugli, 2016, s.120). Denne tanken støtter Broberg et.al når de beskriver at gjennom samtale og samarbeid mellom foreldre og barnehage avdekker man behov som barnet, foreldrene eller familien trenger, og barnehagen kan danne en plattform for omsorg og samarbeid som gir barnet en sammenheng mellom livet hjemme og i barnehagen (s.139).

3. Metode

En metode er et begrep som beskriver hvordan man går frem for å skaffe seg informasjon og finne resultater på. Ved å finne en metode som er hensiktsmessig for oppgaven som skal løses, vil man få best mulig forutsetning for å besvare problemstillingen som løftes frem i oppgaven. Det er derfor grunnleggende for kvaliteten av oppgaven og forskningen at man har kunnskap om forskningsmetoder. Dalland beskriver metode som en fremgangsmåte og et middel for å komme frem til ny kunnskap. Han presiserer viktigheten av å se på hvilket som helst middel som tjener oppgaven som viktig for helheten (Dalland, 2015).

3.1 Kvalitativ og kvantitativ

For å fremskaffe informasjon skilles det mellom to ulike metoder å jobbe på; kvalitative og kvantitative. Kvalitative metoder handler om å fange opp meninger, holdninger, tanker og opplevelser. Dette er resultater som ikke er målbare på samme måte som kvantitative, men som retter seg mot en mindre gruppe mennesker og et fokusområde som går mer i dybden. Når man velger denne type metode, velger man f.eks å jobbe med intervju eller observasjon. Gjennom å jobbe med kvalitativ metode får man en mer direkte kontakt med feltet, svarene er mer fleksible og man får frem det mer spesielle og kommer mer i dybden (Dalland, 2015). Bergsland og Jæger (2015) beskriver kvalitativ metode som et subjekt – subjekt forhold mellom forsker og informant. Kvantitative metoder er målbare data som gjennomføres i store grupper mennesker, f.eks gjennom å besvare et spørreskjema. Denne metoden å jobbe på bruker man gjerne hvis man ønsker å avdekke det gjennomsnittlige og tallfeste et resultat.

3.2 Valg av metode

Jeg har valgt å bruke kvalitativ metode for å komme mer i dybden i forhold til å se hva som skjer ute i barnehagene, og få et bredere og fyldigere bilde av hva barnehagelærere legger i en god og trygg tilvenning for ettåringene.

Det finnes flere ulike kvalitative metoder, jeg valgte å jobbe med intervju, samt at jeg i egen praksis brukte observasjon i forbindelse med en tilvenningsperiode for et barn. På bakgrunn av en observasjon jeg gjorde skrev jeg en praksisfortelling som er en viktig bakgrunn for utformingen av problemstillingen i forhold til BA oppgaven. Fennefoss og Jansen (2004)

hevder at praksisfortellinger beskriver både intensjoner og følelser på en konkret måte. Gjennom å bruke praksisfortellingen har jeg sett tilvenning fra et annet perspektiv, og har gått tilbake til denne for å sette informasjonen jeg har fått i et annet lys. For å belyse problemstillingen ytterligere, valgte jeg å bruke intervju for å frem intervjupersonenes oppfatninger og meninger. Praksisfortellingen ble ikke presentert for noen av intervjupersonene.

3.3 Intervju som metode

Med bruk av intervju som metode er det viktig, hevder Bergsland og Jæger (2015), at spørsmålene som stilles er så konkrete og tydelige som mulig for å få svar på spørsmålene så tydelig som mulig. Skal intervjuet være av en kvalitetsmessig karakter som gjør at man får tydelig og gode svar tilbake, krever det nøye jobbing med spørsmålsformuleringen. En viktig forutsetning for dette er at jeg som forsker har en teoretisk forståelse av fenomenet som skal undersøkes (Dalland, 2015).

Jeg valgte et semistrukturert eller delevis strukturert intervju, dette beskrives av Bergsland et.al. som en samtale mellom forsker og informant, hvor forskeren er den som styrer samtalen. På bakgrunn av dette valget utarbeidet jeg en intervjuguide som var til stor nytte under intervjuet. Guiden inneholdt emnene og rekkefølgen på spørsmålene og ble utarbeidet på bakgrunn av problemstillingen og temaene som jeg ønsket belyst (Dalland, 2015). Denne guiden hjalp meg til å holde tråden i intervjuet, og støttet meg hvis jeg ønsket å stille et oppfølgingsspørsmål eller omformulere spørsmålet hvis svaret jeg fikk var litt uklart eller lite utfyllende. Gjennom intervjuene valgte jeg å bruke lydopptaker. Ved å bruke lydopptaker fikk jeg med nyanser, stemning, stemmeleie og informasjon som jeg ville mistet hvis jeg kun hadde skulle skrevet ned svarene. I etterkant bearbeidet jeg intervjuene ved å skrive ned ord for ord. Dette kalles å transskribere; en omfattende jobb som tar lang tid, men som gir en mulighet til å gjenoppleve og minnes intervjuet (Dalland, 2015).

Dalland (2015) hevder at begrepet intervjuperson er nøytralt, og at det slår fast at det er en person som har svart på spørsmål. (s.153). For å sikre de to intervjuobjektene full anonymitet, velger jeg å omtale de som intervjuperson 1 og 2.

3.4 Valg av intervjupersoner

Til et intervju er det to måter å gå frem på for å velge personer eller informanter; strategisk eller tilfeldig utvalg. Et strategisk valg kjennetegnes ved at man velger en person som kan belyse problemstillingen. Ut fra mitt ønske om informasjon, refleksjon og drøfting var det naturlig å gjøre et strategisk valg av intervjupersoner. Ut fra denne oppgavens størrelse og problemstilling er det naturlig å velge to til tre intervjupersoner til et slikt kvalitativt intervju (Dalland, 2015). Siden jeg ønsket et intervju basert på fagkunnskap, refleksjon og drøfting, var det naturlig å velge to førskolelærere med noe ulik praksis og fartstid i barnehage, men allikevel med den samme teoretiske bakgrunnen.

Intervjuperson 1 har jobbet som pedagogisk leder på en småbarnsavdeling i 4 år. Hun har lang erfaring fra barnehage som assistent, både med de yngste og de større barna.

Intervjuperson 2 har jobbet som pedagogisk leder i 12 år, kun med de yngste barna. Hun gikk rett fra videregående til høgskolen og førskolelærerutdannelsen. Hun har ingen annen erfaring fra barnehage enn som pedagogiske leder og har heller ikke jobbet med store barn.

Begge intervjuene ble utført på arbeidsplassen til informantene. Dalland (2015) påpeker viktigheten av at forhold rundt intervjuet kan påvirke kvaliteten på samtalen. På bakgrunn av dette valgte jeg å oppsøke informantene på egen arbeidsplass og utførte intervjuene der.

3.5 Observasjon som metode

I følge Dalland (2015) henger intervju og observasjon nøye sammen innenfor den kvalitative metoden. Ut fra en observasjon får man behov for å samtale, og dette kan føre til et ønsket behov for ytterligere informasjon. Denne informasjonen er det mulig å hente inn gjennom et intervju og man kan også søke en utdypning av temaet på bakgrunn av en observasjon. Bergsland et.al hevder at observasjon utfyller intervju som metode og kan gi bedre data sammen med intervju enn bare en av metodene gjør alene. Mine observasjoner betegnes som feltobservasjoner, altså observasjoner som ble gjort av meg som aktiv deltaker og samspiller med relevante andre i siste praksisperiode av utdannelsen.

3.6 Kildekritikk

Bergsland et.al. (2015) fremholder viktigheten av å være oppmerksom på at man skal stille seg kritisk og reflektert til egne metoder og innsamlingsstrategier. De trekker frem begrepene validitet, reliabilitet og generalisering. Med validitet mener man gyldighet og relevans, at intervjuene og dataene faktisk representerer det fenomenet som skal undersøkes. Reliabilitet kan i sammenheng med kvalitative studier knyttes sammen med troverdighet. I denne sammenhengen tolkes troverdighet som at forskningen utføres på en tillitsvekkende måte, hvordan datamateriale samles inn og hvordan det faktisk bearbeides. Med generalisering mener de overførbarhet. Materialet som er samlet inn basert på en undersøkelse, kan dekke flere områder, og Bergsland et.al (2015) fremholder viktigheten av å ikke generalisere funn i en kvalitativ undersøkelse, men å gi rike beskrivelser av funnene. Gjennom arbeidet med intervjuene kan jeg som forsker tolke eller oppfatte meninger og følelser på en feil måte. Gjennom intervjuprosessen kan jeg ha feiltolket det informanten har ment, og dette har jeg tatt med videre når jeg har transskribert teksten. Det at jeg har brukt en observasjon og en praksisfortelling, kan også har påvirket meg og mitt syn på svarene som ble gitt.

3.7 Etiske hensyn

Det å gå inn i et kvalitativt arbeid med intervju og relasjon med andre mennesker, fordrer tillit og respekt. Dalland (2015) påpeker viktigheten av å følge regler i forbindelse med arbeidet, men også viktigheten av å tenke gjennom hvilke etiske utfordringer en står ovenfor og hvordan de kan og bør håndteres. Dalland (2015) hevder at allerede i planleggingsfasen er det viktig å ha en prosess hvor en avdekker og ser på hva som kan bli en utfordring, og gjør seg opp tanker og handlingsalternativer. I planleggingsfasen min la jeg opp til og tenkte gjennom en del problemstillinger og hvilke utfordringer metodevalget mitt kunne ha for utvikling av oppgaven. Når jeg kontaktet intervjupersonene mine, ba jeg om samtykke til at informasjonen som kom frem i intervjuet kunne brukes i oppgaven min. Dalland (2015) fremholder viktigheten av at informasjon og samtykke som gis behandles med årvåkenhet i forhold til å ivareta anonymitet og taushetsplikten fra intervjuer sin side. I min utarbeidelse av oppgaven tok jeg hele tiden høyde for å sjekke min egen omgang med dataene og hvordan jeg valgte fremstille og bruke informasjonen som er mottatt.

4. Presentasjon av resultater

I denne delen av oppgaven presenteres intervjufunn. Jeg har valgt å dele inn i de samme kategoriene som i teoridelen, for enklere å kunne strukturere resultatene og knytte de opp mot problemstilling min. Jeg har valgt å bruke intervjuperson 1 og 2 for å sikre intervjupersonenes anonymitet.

4.1 Barns medvirkning

På spørsmål om barns medvirkning i forhold til ettåringenes tilvenning får jeg noe ulike svar fra de to intervjupersonene.

Intervjuperson 1 forteller at på bakgrunn av det siste årets fokus på tilvenning og tilknytning for ettåringene som begynner i barnehagen har de i deres barnehage startet et utviklingsarbeid med tanke på ettåringens tilvenning til barnehagen. Hun viste til nyere kunnskap og erfaring innen temaet tilvenning for ettåringen, og at i deres barnehage har de et ønske om å legge til rette for en tilvenningsperiode for ettåringen og deres foreldre som er styrt ut fra barnets behov og i samarbeid med foreldrene.

Hun bygger arbeidet de gjør på nyere forskning, men også på erfaringsbasert kunnskap ervervet gjennom mange års arbeid i barnehage. Ved å ta i bruk og dele av denne kunnskapen har barnehagen satt i gang dette utviklingsarbeidet som de mener vil komme barna, foreldrene og barnehagen til gode på sikt.

Hun fremholder viktigheten av å ivareta ettåringens helt spesielle behov for et barnehagepersonale som forstår og har innsikt i deres væremåte og samspill, deres behov for omsorg og om hva tilknytning for ettåringen faktisk inneholder. Ved å ha medarbeidere på en småbarnsavdeling som har denne helt spesielle kunnskapen, er for deres barnehage en forutsetning for å legge til rette for en tilvenning som var basert på barns medvirkning, en god praksis og et personale som har handlingsalternativer som legger fokus på barns beste.

Nettopp ved at man ikke har en «standard løsning» for hvordan tilvenning skal foregå, legger man fokus på barns medvirkning og gjennom dette utfordre personalet til å lytte og være oppmerksomme på barnas kroppslige og verbale ytringer, og gjennom dette respektere, være tilstede i øyeblikket og inspirere, men også utfordre barna. Denne kunnskapen var viktig å

formidle til foreldrene, og derfor fremholdt hun at et foreldremøte før oppstart var en måte å synliggjøre ovenfor foreldrene hvorfor man jobber som man gjør og hvorfor en tilvenningsperiode ikke på forhånd kan avtales på tre dager.

Intervjuperson 2 var ikke så tydelig rundt temaet barns medvirkning. Hun fremholdt viktigheten av at foreldre sjelden hadde mer enn tre dager til tilvenning, og at det derfor var deres oppgave å legge til rette for en tilvenning innenfor dette tidsrommet. På oppfølgingsspørsmål rundt temaet barns rett til medvirkning, fremholdt hun at gjennom et tett samarbeid med foreldrene, tok de ansvar for barnet. Hun mente at gjennom deres måte å legge tilvenningen til rette på og gjennom tett samarbeid med foreldrene ser ettåringens behov og tilrettelegger godt både for barn og foreldre.

De fremholdt ovenfor foreldrene viktigheten av at foreldrene i en to ukers periode hadde mulighet til å hente tidligere og la barnet ha kortere dager, men hun var også klar på at dette var noe de ikke kunne kreve av foreldrene. Det at de har så gode rutiner og at alle voksne er trygge på rutinen mente hun var en styrke og forutsetning for å tilvenningen og barnets medvirkning. Hun var allikevel tydelig på at hun så at de med sin rutine og 3 dagers tilvenning la mer til rette for foreldres medvirkning enn barns medvirkning.

4.2 Tilvenning

Begge intervjupersonene fikk spørsmål om hva de legger i begrepet tilvenning. På spørsmålet svarte begge at de i dette begrepet legger alle prosessene som skal skje når et barn begynner i barnehagen. Med alle prosessene nevnte begge to at barnet skal bli kjent med det fysiske miljøet, barnehagens rytmer og rutiner og ikke minst andre barn og voksne. De fremholdt begge to viktigheten av at barnet skal trygges i barnehagen sammen med foreldrene først, for deretter å vennes til at foreldrene går.

I begge barnehagene har de frem til nå fulgt det som oppfattes som en innarbeidet kultur og tradisjon rundt tilvenningstiden til barnehagen – totalt 3 dager tilvenning for barnet.

Intervjuperson 1 fremholdt viktigheten av å se tilvenning til barnehagen som en endringsprosess, og at det er familien som helhet som skal tilvenne seg en helt ny hverdag når jobb, barnehage og familieliv skal forenes på en ny måte. I tilvenningsprosessen for ettåringene og foreldrene var det viktig for avdelingen å trygge foreldrene i prosessen ved å sende en oppdatering om hvordan barnets morgen hadde vært etter at foreldrene hadde dratt.

Mange barn gråter i det foreldrene drar, og da var det viktig for barnehagen at foreldrene ble trygget med en telefon eller en SMS når barnet hadde roet seg.

Intervjuperson 2 forteller at i deres barnehage har de en standard på 3 dager tilvenning. Dette begrunner de med at det er den tiden de fleste har til rådighet. Den første dagen er et besøk på 1-2 timer med foreldrene. Her legger de fokus på at det er viktig å avslutte mens ettåringen ennå er fornøyd og utforsker sammen med foreldrene.

Dag 2 har de en tanke om at ettåringen kommer ca 9.30 og foreldrene er sammen med ettåringen sin i 30 min-1 time før de går. Ettåringen spiser lunsj sammen med gruppen av barnehagepersonale og barn. Hvis ettåringen virker fornøyd prøver de å legge han/henne til å sove. Hvis ettåringen ikke vil sove eller er veldig lei seg ringer de med en gang.

Den tredje dagen møter foreldrene opp rundt 9 og tar en kort avskjed. Da legger barnehagen til rette for at ettåringen er i barnehagen til ca klokken 15.00. De tar individuelle tilpasninger og har dialog med foreldrene underveis i løpet av dagen.

De anbefaler foreldrene å ha kortere dager de første 14 dagene i tilvenningsperioden dersom foreldrene har mulighet til det.

4.3 Overgangsobjekt

I løpet av samtalene dukket overgangsobjekt og bruken av dette i løpet av tilvenningsperioden opp.

Intervjuperson 1 fremholdt viktigheten av overgangsobjekt i forhold til hele barnets periode på en småbarnsavdeling. Hun forklarte at de ba foreldrene ta med et objekt som ettåringen var glad i og som var viktig for det. Dette kan være smokk, koseklut, teppe eller en bamse. For noen barn var det flere objekter som skapte denne tryggheten, og da var de åpne for at dette kunne være med i barnehagen. Barnet fikk lov til å ha objektet så lenge behovet var der, og de hentet det hvis barnet på ulike måter viste at de ønsket objektet for en periode.

Hun fremholdt at et overgangsobjekt var noe noen barn brukte mer aktivt enn andre, og det fikk de lov til. Noen barn la det fra seg etter en kort stund i barnehagen, mens andre ville ha det hele tiden. Ut fra erfaring opplever barnehagepersonalet at stort sett de fleste ettåringene legger fra seg objektet når de var trygget og ønsket å oppsøke lek og samspill. De ble da lagt bort når de kom i barnehagen, men personalet var fokusert på å finne det frem ved behov. Det eneste objektet de var bevisste på å jobbe aktivt med å legge bort, var smokk. Bakgrunnen for

dette var at smokken ofte hindret ettåringen i samhandling med andre barn og den språklige utvikling.

Intervjuperson 2 hadde sammenfallende tanker rundt bruken av overgangsobjekt i oppstarten til ettåringen, men de var mer opptatt av å gradvis venne ettåringen av med bruken av objektet. De hadde en tanke rundt overgangsobjekter som litt hemmende for ettåringens utvikling og frigjøring, og at det kunne sette ettåringen på siden i forhold til samspill og språklig utvikling. Derfor ønsket de å jobbe mer aktivt med at ettåringen skulle venne seg til å legge overgangsobjektet bort, og heller få det ved behov eller når det skulle sove. De bruker konsekvent ikke overgangsobjekter når de spiser.

Derimot lager de «hus» som foreldrene limer bilder på og returnerer til barnehagen. Disse lamineres og henges opp i en slik høyde på avdelingen at barna selv kan gå og hente de ned. De fremholdt at dette hadde de god erfaring med og barna gikk ofte bort og hentet «huset» sitt og satt og koste med bildene av mor, far og evt søsken. Dette var også språkfremmende hevdet hun siden ettåringen vennet seg til å benevne og peke på bildene.

4.4 Tilknytning

Begge intervjuobjektene ble spurt om hva de legger i begrepet tilknytning, og begge var enige om at det handlet om relasjoner mellom ettåringene og barnehagepersonalet, og at tilvenningsperioden handlet mye om denne tilknytningen og viktigheten av de første møtene. I begrepet tilknytning er begge enige om at det er ettåringens trygghet som er det viktige. Begge snakket også om bruk av tilknytningsperson i forbindelse med tilknytning.

Intervjuperson 1 forklarte at for henne handlet tilknytning veldig mye om nærhetsetikk og den intersubjektive prosessen som skjer mellom barn og voksen. Hun var opptatt av at ettåringene skal få bruke tid på å knytte seg til og bli trygg på en sekundær omsorgsperson. Hun snakket om at barnet er knyttet til foreldrene og at det er de som frem til barnehagestart har hatt den primære omsorgsrollen for barnet.

For henne er tilknytning en levende prosess som er vanskelig å planlegge. Hun formulerer det slik: «Barnet bør få mulighet til å velge sin tilknytningsperson og bruke tid, slik at ikke overgangen hjem/barnehage blir preget av stress, avledning, usikkerhet og tårer. Tilknytning

handler om å bli så kjent med ettåringen at barnehagepersonalet kan tolke og lese barnets signaler, være litt i forkant og respondere med forståelse, undring, nærhet og omsorg».

Hun var opptatt av at det er barnehagepersonalets oppgave å opparbeide tillit hos ettåringene og kunne fungere som en sikker base og trygg havn i barnets utforskning og tilbakekomst.

Intervjuperson 2 presiserte at for henne handlet tilknytning først og fremst om trygghet – for ettåringen, foreldre og ansatte i barnehagen. Deres fokus i tilvenningsperioden var å trygge barn og foreldre, men også ansatte i barnehagen skulle trygges og bli godt kjent med barnet fortest mulig.

For deres barnehage var det derfor helt naturlig å jobbe med en tilknytningsperson som følger ettåringen gjennom hele tiden på småbarnsavdelingen. Hun mente at gjennom bruk av en tilknytningsperson fikk alle parter en trygghet fordi det var en person som skulle følge opp og jobbe med både ettåringen og foreldrene. På denne måten kvalitetssikret de jobben de skulle gjøre i barnets tilvenningsperiode og resten av tiden barnet var på avdeling. De brukte tilknytningspersonen i forbindelse med oppstartssamtaler og videre foreldresamtaler. På den måten var det en person som kjente til ettåringen og foreldrene, og kunne støtte det øvrige barnehagepersonalet på avdelingen i deres jobb med å bli kjent med familien. Hun påpekte også at dette var en måte å øke kompetansen rundt tilvenningen og refleksjonen blant barnehagepersonalet.

4.5 Ledelse

På spørsmål om hvordan de så på sin egen lederrolle i forhold til tilvenning fremholdt de begge pedagogens rolle og kompetansen innenfor personalgruppen.

Intervjuperson 1 var opptatt av personalets kompetanse på selve avdelingen, men også som et tema for en hel personalgruppe. Hun fremholdt at det var viktig for hele barnehagen og alle pedagoger å ha et fokus på tilknytning og tilvenning uansett hvilken aldersgruppe det var snakk om.

Når man jobber med ettåringen var det viktig for henne som pedagogisk leder å stille krav til sitt personale om en grunnleggende fagkunnskap om ettåringens tilknytning og samspillsbehov. Hun viste til sitt ansvar for å veilede personalet og på den måten danne en felles forståelse for hvordan man skal utføre dette i praksis. Hun viste til at kunnskapen en

pedagogisk leder sitter inne med ikke må forbli taus, men synliggjøres gjennom handling og ord til personalet. Gjennom å være en tydelig leder og et godt forbilde, ville man legge til rette for en god praksis og trygge en personalgruppe i valgene man tar og gir rom for refleksjon over handlinger i etterkant.

Intervjuperson 2 fremholdt også viktigheten av pedagogens lederrolle i forhold til tilvenningen for ettåringen. Hun fortalte at hun gjennom erfaringsbasert kunnskap var trygg på sin rolle som pedagogisk leder, og derfor brukte hun alle i personalgruppen som tilknytningspersoner i tilvenningsperioden.

Dette synes hun var et viktig grep i forhold til tilvenningen av ettåringene og for kompetanseutviklingen til barnehagepersonalet. I løpet av tilvenningsperioden var hun opptatt av å veilede personalet og følge samhandlingen mellom ettåringen og personalet. Denne måten å jobbe på ga henne en forståelse og kunnskap om de nye ettåringene som kom til barnehagen.

4.6 Foreldresamarbeid

På spørsmål om hvordan de så på foreldresamarbeidet som en del av tilvenningsprosessen, sier de begge at dette er helt grunnleggende og nødvendig for å få i gang et samarbeid og dialog. Begge hadde opplevd tilvenninger hvor foreldresamarbeidet fikk en dårlig start, og hvordan dette hadde påvirket ettåringen og tiden i barnehagen – de begge var helt samkjørte på at trygge foreldre gir trygge ettåringer.

Intervjuperson 1 forteller at det å skape en god dialog og trygg ramme rundt oppstarten handler om kommunikasjon, ydmykhet og et møte som baseres på å gjøre barnehagetilværelsen så god som mulig for ettåringen og foreldrene. Hun vektla viktigheten av å møte foreldrene der de er, og lage rom og rammer for utrygghet rundt det å forlate ettåringen og sorgen over at livet sammen med barnet endres. Hun var opptatt av å skape tillit og dele kunnskap. Gjennom intervjuet snakket hun om viktigheten av foreldresamarbeidet også i utviklings- og endringsarbeidet som barnehagen har startet i forhold til tilvenning. De ønsker gjennom tilvenningsperioden å invitere inn foreldrene til å ta en mye større og aktiv del av tilvenningen ved å være med på alle rutiner som foregår. Tanken er at foreldrene får en mye større innsikt i dagen til barnet sitt, og på den måten trygges i hvordan barnets nye hverdag vil bli.

Intervjuperson 2 var opptatt av at informasjon var viktig og grunnleggende for et godt foreldresamarbeid. Hun fremholdt viktigheten av å være ryddige allerede fra man sender ut velkomstbrev, og helt frem til oppstart for ettåringen. En slik måte å jobbe på mente hun trygget foreldrene, og skapte tillit allerede før oppstart.

Hun fortalte at de hadde jobbet mye med rutinene i forhold til oppstart for ettåringene, og mente at de hadde funnet en god måte å jobbe på. I velkomstbrevet får foreldrene informasjon om dato og tidspunkt for oppmøte, navn på avdeling og tilknytningsperson. De informerte om foreldremøte i forkant for oppstart og la med agenda for møte.

På foreldremøte fikk foreldrene en omvisning i barnehagen, informasjon om tilvenning og hva den nye hverdagen vil bringe med seg. I møtet fikk også foreldrene praktisk info om barnehagen, rutiner, måltider og annen nyttig info.

5. Drøfting

I denne delen vil jeg se på og drøfte de ulike funnene mine opp mot relevant teori for å belyse problemstillingen min: «Hvordan legge til rette for en god tilvenning for ettåringene i barnehagen sett i lys av barns medvirkning?».

5.1 Barns medvirkning

På bakgrunn av at 82% av ettåringene i dag går i barnehage, er det relevant å se på hvordan barns rett til medvirkning også gjelder i egen tilvenning. I den nye Rammeplanen, som trer i kraft fra 1.august 2017(KD, 2017) fremholdes barns rett til medvirkning ut fra at deres synspunkter skal tillegges vekt ut fra alder og modenhet (s.21).

Intervjuperson 1 forteller at de gjennom et utviklingsarbeid er i ferd med å endre på rutinene rundt tilvenningen og hvordan de ser på ettåringenes rett til å medvirke i egen hverdag og tilvenning. Hun fremholder viktigheten av ettåringenes behov for et barnehagepersonell som har innsikt i ettåringenes væremåte og samspill. Målet for arbeidet er å la ettåringenes trygghet styre tid og prosess. Deres tanke er å gå bort fra den tradisjonelle tanken bak tilvenningsprosessen og heller ha fokus på barnet som subjekt, medskaper og medvirker i egen tilvenning.

Dette støtter seg til det Berit Bae påpeker med at voksne må være sensitive, lyttende og ha en forståelse for ettåringenes væremåte og kommunikasjonsform, samtidig som man tør å utfordre egen etablert praksis (Bae, 2016, avsnitt 3.1). Gjennom utviklingsarbeidet har barnehagen turt å se kritisk på egen praksis og gjort endringer basert på ønske om tilrettelegging av tilvenning til barns beste. Johannesen og Sandvik påpeker at medvirkning handler om å få sette spor og få erfaringer rundt det å bli hørt og respektert for sine meninger. Dette er en viktig forutsetning for den nordiske barnehagetradisjonen og konteksten (s.25).

Intervjuperson 2 har ikke samme tanker rundt barns medvirkning i forhold til egen tilvenning. I deres barnehage følger de en tradisjonell form med tre dagers tilvenning, og har etablert rutiner for dette. Hun fremholder at dette baseres på at foreldre ikke har mulighet for mer enn tre dagers tilvenning, og at deres ansvar i forhold til barns medvirkning, er å etablere en så trygg tilvenning som mulig i samarbeid med foreldrene.

Dette støtter seg til det som fremholdes som en viktig faktor i «*Temaheftet om barns medvirkning*» (KD, 2006) hvor forholdet til foreldrene trekkes frem som en viktig del av det å se på barns medvirkning i barnehagen (s.42). Her hevdes det at gjennom å gjøre seg kjent med foreldrenes ønsker og oppfatninger kan det legges til rette for ettåringens medvirkning i egen hverdag. Gjennom tett foreldresamarbeid ivaretar barnehagen barnets rett til medvirkning, ut fra et noe annet ståsted.

5.2 Tilvenning

For begge intervjupersonene handler tilvenningsperioden om å venne seg til noe nytt både for ettåringene, foreldrene og barnehagepersonalet. De beskriver perioden for ettåringene og foreldrene som en periode som preges av mange følelser, utrygghet og tårer. Abrahamsen (2013) beskriver det som «et farvel til spedbarnsalderen, og et farvel til en verden som for de fleste barn oppleves som god og nær, oversiktlig og kjent» (s.69). Dette støtter Broberg et.al når de snakker om at tilvenningsperioden kan være like utfordrende og forbundet med sterke følelser for foreldrene som for ettåringen (s.129).

Begge hevder ingen tilvenning er lik, men gjennom tet foreldresamarbeid tilrettelegges tilvenningen så godt som mulig. De har ikke sammenfallende oppfatning rundt begrepet god tilvenning siden intervjuperson 1 er mer opptatt av ettåringens medvirkning, mens intervjuperson 2 har fokus på å støtte foreldrene i prosessen og tilrettelegge innenfor den mer tradisjonelle tanken om at tilvenning skal ta tre dager. Begge syn finner støtte innenfor teorien, men jeg stiller meg undrende til at man ikke er mer kritisk til egen praksis og stiller seg flere spørsmål når gruppen ettåringer som begynner i barnehage er økende, og at tilvenningen nødvendigvis bør endres i takt med dette.

Begge intervjupersonene vektlegger viktigheten av kortere dager i tilvenningsperioden. Denne måten å tenke på støtter seg til det Winnicott sier (referert av Abrahamsen, 2013) om å «gi verden i små doser. Som begge kommer inn på, varierer graden av dette ut fra hvordan ettåringen responderer på fraværet av foreldrene. Denne måten å jobbe på støtter seg til det Broberg et.al beskriver som et av tilvenningenes tre formål, å venne ettåringen til å klare seg uten foreldrene over en lengre periode i strekk (s.131).

Intervjupersonene praktiserer begge en tilknytningsperson for ettåringene ved oppstart, men begge har erfart at ettåringene selv finner en barnehagepersonalet. Begge bedyrer viktigheten

av at ettåringen blir trygg på alle i barnehagepersonalet, som begrunnes ut ifra hvordan barnehagehverdagen er organisert, da tilknytningspersonen ikke er på jobb hele dagen. Dette støtter seg til det Drugli sier når hun hevder at det er helt grunnleggende at ettåringene først knyttes til en person, for så å «kjedes» sammen med andre voksne på avdelingen (s.34).

5.3 Overgangsobjekt

Intervjupersonene har sammenfallende tanker om bruk av overgangsobjekt helt i oppstarten av tilvenningsperioden for ettåringene. Deretter spriker praksisen.

Intervjuperson 1 mener at ettåringene selv skal få bestemme når han eller hun er klar for å legge det fra seg. Hun fremholder viktigheten av å se ettåringene som selvstendige subjekter og derfor kan en ikke lage en standard for hvor lenge et overgangsobjekt skal være i bruk. Intervjuperson 2 er mer opptatt av at det hemmer ettåringene i å gå inn i lek og samspill med de andre barna, og er derfor opptatt av å utfordre ettåringene til å legge objektet bort.

Denne noe ulike praksisen kan en stille spørsmål ved sett i lys av forskning rundt overgangsobjekt og hvilken misjon objektet har for ettåringene. Winnicott hevder at det er barnet selv som må velge objektet. Utfra denne forståelsen undres jeg over tanken bak det å ta det selvvalgte overgangsobjektet og erstatte dette med noe annet, som intervjuperson 2 forteller at de gjør når de erstatter det med et «hus» med bilder, eller fjerner smokken begrunnet med at det hemmer språket.

Winnicott ser på barnets bruk av overgangsobjekt som en del av selvstendighetsprosessen og den spede begynnelsen på symbolleken. På bakgrunn av dette hevder han at overgangsobjektet er en viktig del av barnets utvikling, både følelsesmessig og kognitivt. Intervjuperson 1 forteller at noen barn bruker overgangsobjekt mer aktivt enn andre, og erfarer at de fleste legger objektet fra seg når de er trygge og oppsøker lek og samspill med andre barn. Denne erfaringsbaserte kunnskapen underbygger det Winnicott hevdet.

Begge intervjupersonene erfarer at overgangsobjektet er viktig ved sovetid, som trøst eller ved behov for hvile. De var derfor tydelige på at i en tilvenningsperiode hvor ettåringen skal venne seg til nye rutiner, er overgangsobjekt helt nødvendig. Dette støtter seg til det Abrahamsen sier når hun påpeker at barnehagepersonalet må legge til rette for bruken av slike objekter (s.76).

5.4 Tilknytning

Begge barnehagene bruker tilknytningspersoner, men begge fremholder viktigheten av å trygge ettåringene på hele barnehagepersonalet. Dette synet støtter Broberg et.al med tanke på at ettåringen blir sårbar hvis den eneste trygge basen blir borte eller ikke tilgjengelig for en periode (s.133). Begge hevder derfor at det er viktig å ha fokus på å knytte ettåringen til tilknytningspersonen så lenge ettåringen selv uttrykker at den ønsker det, for så å utvide med det øvrige barnehagepersonalet. For ettåringene blir da denne tilknytningspersonen den trygge basen som de kan vende tilbake ved behov.

De praktiserer dette med tilknytningsperson noe forskjellig. Intervjuperson 1 er opptatt av ettåringens medvirkning i egen tilvenning, og da er valg av tilknytningsperson noe hun mener barnet får styre selv. Intervjuperson 2 er opptatt av at valg av tilknytningsperson er en måte å kvalitetssikre tilvenningsperioden, og velger derfor å legge til rette for dette i forkant av tilvenningen slik at foreldrene er trygget og vet hva de vil møte ved oppstart. Denne tanken støtter seg til Glaser, som hevder at trygge foreldre gir trygge barn, foreldrene møter en forutsigbarhet og et godt planlagt opplegg for en viktig periode for ettåringen og foreldrene.

Intervjuperson 1 vektla at for henne er tilknytning en levende prosess som er vanskelig å planlegge. Hun mener at det er viktig å la ettåringen selv være en aktiv deltager i forhold til valg av tilknytningsperson. Med en slik praksis mener hun ettåringene lettere blir kjent med den voksne, og dermed blir ikke overgangen i like stor grad preget av stress, avledning og usikkerhet. En slik tanke og barnesyn finner støtte når Bowlby hevder at tilknytning er emosjonelle bånd som binder ettåringen og den voksne sammen. Når barnet selv velger vil de emosjonelle båndene få vokse og utvikle seg i takt med barnets trygghet og utvikling.

Sett i lys av barns rett til medvirkning og deres kommunikasjon gjennom kroppsspråk, non verbale og verbale språk, vil et barnehagepersonell som er sensitive og ser viktigheten av å se barnet som subjekt, ha mulighet til å oppfatte ettåringen og de signalene ettåringene sender ut slik intervjuperson 1 ønsker at tilknytning skal skje. Da vil man ivareta ettåringenes rettigheter til å bli tatt med på råd, og vise respekt for deres intensjoner som Berit Bae fremholder som grunnleggende.

5.5 Ledelse

Begge intervjupersonene fremholder pedagogens rolle og barnehagepersonalets kompetanse som grunnleggende for tilvenningen for ettåringene. Barsøe hevder at det er den pedagogiske lederens ansvar å sørge for en felles forståelse for hva som er barnehagens formål og viktigste forutsetninger (s.86). Å oppnå en slik felles forståelse gjør det enklere å nærme seg målene og gi ettåringene et pedagogisk tilbud tilpasset deres behov og som setter fokus på dem som likeverdige og medvirkende i egen hverdag.

Intervjuperson 1 er opptatt av personalets kompetanse. Hun påpeker at det er viktig for hele barnehagen og hele barnehagepersonalet å ha fokus på tilvenning og tilknytning, og hva det betyr for alle barna som går i barnehagen. Hun var opptatt av at pedagogene må synliggjøre sin kunnskap gjennom handling, ord og veiledning. Her synliggjør hun det Barsøe fremholder som viktig ved å se barnehagen som en lærende organisasjon, der hun vektlegger pedagogisk leders ansvar for å dele av sin kompetanse og synliggjøre pedagogisk lederskap (s.86). Dette støtter også Støre Meyer når hun snakker om pedagogiske prosesser som skal fremme en bevissthet om hva som er sentralt og kjennetegner kvalitet i det pedagogiske arbeidet (s.72).

Gotvassli snakker om strategisk kompetanseutvikling og viktigheten av å planlegge, gjennomføre og ikke minst evaluere. Intervjuperson 2 forteller hvordan hun gjennom teori og erfaring har utviklet en trygghet rundt det å la barnehagepersonalet delta i tilvenningsprosessen, og hvordan alle tar ansvaret ved å være en tilknytningsperson for ettåringene, samt følge opp foreldre gjennom oppstarts- og utviklingssamtaler. Dette påpeker hun at er et viktig grep for å opprettholde kompetanseutviklingen i hele barnehagepersonalet. Her mener jeg hun støtter seg til det Gotvassli hevder er viktig for å utvikle og øke kompetansen i personalet (s.16). Det jeg finner utfordrende med denne arbeidsmåten, er at man flater ut rollen som pedagogisk leder, samt at viktig informasjon og signaler foreldre kan sende ut, glipper fordi man ikke selv er i møtene. Dette kan gi utfordringer når det er pedagogisk leder som sitter med hovedansvaret for ettåringene, foreldrene og barnehagepersonalet på avdelingen.

5.6 Foreldresamarbeid

Broberg et.al beskriver tilvenningsperioden som krevende og forbundet med sterke følelser for foreldrene (s.35). Begge intervjupersonene trekker frem tilvenningsperioden som viktig

for å skape trygghet både hos ettåringene og foreldrene. Denevner om ulike måter å gjøre dette på, som møter i forkant av tilvenning, ulike samtaler underveis, ringe eller sende SMS når ettåringen har roet seg etter avlevering. Alle disse faktorene handler om å etablere tillit og legge et fundament for samarbeid mellom foreldre og barnehagen. Broberg et.al utdyper dette nærmere når de skriver om hvilke følelser som settes i sving hos foreldrene i en slik periode, men også at tryggheten som overføres til foreldrene føres rett over til ettåringen (s.138).

Intervjupersonene er samstemte i at et godt foreldresamarbeid er grunnleggende for ettåringens tilværelse i barnehagen, og begge støtter Glaser sin teori om at trygge foreldre gir trygge ettåringer.

Intervjuperson 1 påpeker at gjennom å skape tillit og dele kunnskap, dannes et godt grunnlag for best mulig tilrettelegging for ettåringen som starter. I et foreldresamarbeid er det viktig å se samarbeidet og foreldrene i lys av at foreldrene er de som er mest kompetente i forhold til ettåringen sin, og at det er de som kjenner barnet sitt best, at de ønsker det beste og vil beskytte det i ulike situasjoner (Drugli, 2016, s.122-123). Hun trekker videre frem at de i tilvenningsperioden ønsker å trekke foreldrene mer aktivt med og at de skal ta en større del av rutineene rundt eget barn i tilvenningen. På denne måten ønsker de å gi foreldrene større innsikt og på den måten trygges i hvordan barnets nye hverdag vil bli. Denne arbeidsformen viser det Glaser hevder at man må bygge en relasjon med foreldrene over tid og at mye handler om å bli kjent. Hun hevder at gjennom å danne en slik atmosfære, vil man trygge foreldrene i at pedagogisk leder vil barnets beste og har ettåringenes behov i sentrum (s.15).

Intervjuperson 2 fremholder viktigheten av at kommunikasjon og informasjon er en grunnleggende forutsetning for å oppnå tillit og samarbeid med foreldrene. Hun påpeker at ved å synliggjøre og invitere foreldrene inn allerede før oppstart, vil trygge og gi foreldrene en innsikt og et grunnlag for kommunikasjon. Her er tanken å trygge foreldrene slik både Glaser og Drugli påpeker er viktig og grunnleggende for et godt foreldresamarbeid.

6. Avslutning

I lys av min problemstilling: «Hvordan legge til rette for en god tilvenning for ettåringene i barnehagen sett i lys av barns medvirkning?» har det kommet frem at tilvenning for ettåringen er en prosess som krever at pedagogisk leder har ulik kunnskap og ferdigheter innen profesjonen. Gjennom intervju av to førskolelærere og observasjoner gjort i praksis, har jeg fått økt innsikt i hvordan de jobber med tilvenning og hvilke prosesser de er igjennom og hvilke tanker de gjør seg.

De enes om viktigheten av at overgangen fra hjem til barnehage gjøres så smidig og tilpasset ettåringen som overhodet mulig i nært samarbeid med foreldrene. For at dette skal bli en så god opplevelse som mulig, er det grunnleggende at barnehagepersonalet er kompetente på ettåringen og deres væremåte. Gjennom denne kunnskapen må de legge til rette for omsorg, tillit og trygghet for ettåringene slik at de knytter seg til en person, og gjennom langsiktig arbeid, resten av personalgruppen. Denne tilknytningen er nødvendig for at ettåringen skal være trygg og tørre å slippe seg løs, og utvikle samspill og samhandling med andre barn. Denne første tilknytningen kan være med på å påvirke barnets videre løp i barnehagen, og derfor presiserer flere teoretikere viktigheten av at personalet må være kompetente på de yngste barna.

Viktigheten av å møte ettåringen der det er og være oppmerksom på og tone seg inn på ettåringens væremåte, non verbale og verbale språk blir stor. Medvirkning i egen tilvenning og hverdag handler om å omgi seg med voksne som lytter og som lar ettåringen delta ut fra eget nivå og forutsetning. På den måten får ettåringen allerede fra egen tilvenning erfaring av å sette egne spor som blir tatt hensyn til.

Det er viktig å ta med seg at det ikke finnes en fasit for tilvenning eller tilknytning, det handler mer om å se på dette som levende prosesser som endres og stadig gir ny erfaringsbasert kunnskap. I mine funn er det ulikt syn på hvordan en tilknytningsperson kan påvirke og jobbe for ettåringen, og om det er mer hensiktsmessig å la ettåringen selv velge sin tilknytningsperson. Begge intervjupersonene fremholdt likevel viktigheten og nytten av en tilknytningsperson både i forhold til ettåringen, men også i møtet med foreldrene og hvordan tilknytningspersonen kan trygge og legge grunnlaget for et godt foreldresamarbeid.

Begge intervjupersonene var tydelige på viktigheten av et godt foreldresamarbeid allerede fra oppstarten og hvordan dette samarbeidet påvirker ettåringens opplevelse av tilvenningen. I den ene barnehagen var de i et utviklingsarbeid i forhold til hvor lenge tilvenningen skulle vare. De jobbet mot en forståelse for at ettåringens behov og signaler skulle styre hvor lang tid det skulle ta. Den andre barnehagen fremholdt den mer tradisjonelle med tre dager tilvenning.

Å jobbe med barn og foreldre i barnehagen krever et barnehagepersonale og pedagogisk leder som er bevisst på refleksjoner rundt handling, som ser på barnehagen som lærende organisasjon som stadig er endring og som er villig til å se på egen praksis og kunne stille seg kritisk til egne handlinger og valg.

Vedlegg 1:

Intervjuguide til BA oppgave:

1 – Hva tenker du rundt begrepet barns medvirkning i sett i lys av ettåringenes tilvenning til barnehagen?

2 – Hva legger du i begrepet tilvenning?

3 – Hvordan fungerer tilvenningsprosessen i deres barnehage og hvorfor har dere valgt å gjøre det slik?

4 – Tilvenning ser ut til å være en prosess som er så å si helt lik i mange barnehager – hvorfor tror du det er sånn?

5 – Hva legger du i begrepet overgangsobjekt og hvordan legger dere til rette for bruk av et slikt objekt?

6 – Hva legger du i begrepet tilknytning?

7 – Hva anser du som pedagogisk leder som dine viktigste ledelsesoppgaver i forhold til ettåringenes tilvenning?

8 – Hva tenker du er viktig i foreldresamarbeidet i tilvenningsprosessen for ettåringen?

Vedlegg 2:

Praksisfortelling:

«Det er tirsdag morgen, klokken har akkurat passert 08.00, og barnegruppen sammen med to voksne har satt seg for å spise frokost.

Lille Tom på 10 måneder kommer inn på kjøkkenet sammen med mamma. Han har et godt tak i kosekluten sin og mamma. Samtidig gråter han litt og smokken går ut og inn av munnen. Mor setter han ned på gulvet mens hun småprater med han og kommer med trøstende ord. Hun reiser seg opp og går mot kjøleskapet for å sette inn matboksen, mens Tom kommer krypende etter mens han fortsatt gråter.

Når mor har satt matboksen på plass, går hun Tom i møte og setter seg på huk foran ham, mens hun fortsetter å snakke trøstende og stryke på han. Tom gråter nå høylytt og mor er tydelig rådvill i forhold til hvordan hun skal takle situasjonen. En av de to voksne reiser seg fra frokostbordet, går bort til Tom og løfter han opp og går tilbake til bordet og setter seg med Tom på fanget. Han gråter fortsatt og mor spør om hun skal bli litt til og se om det hjelper. Den voksne svarer med mor med ryggen til henne: «Det er best for oss om du bare går nå». Mor rygger ut av kjøkkenet, mens Tom fortsatt gråter. Hun vinker og sier: «Det går bra Tom».

Litteraturliste:

Abrahamsen, G., (2013). En god start i barnehagen – toleranse for avskjed i tårer og tid til det nødvendige i Haugen, S., Løkken, G., & Røthle, M. (red). *Småbarnspedagogikk: Fenomenologiske og estetiske tilnærminger* (s. 69-83). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Bae, B., (2016). *Å se barn som subjekt – noen konsekvenser for det pedagogiske arbeidet i barnehagen*. Lokalisert på:

<https://www.regjeringen.no/no/tema/familie-og-barn/barnehager/artikler/a-se-barn-som-subjekt---noen-konsekvenser/id440489/>

Bae, B., Eide, B.J., Winger, N., og Kristoffersen, A.E., (2006). *Temahefte om barns medvirkning*. Oslo: Kunnskapsdepartementet.

Barsøe, L., (2013). *Barnehagelæreren som leder. Å lede voksne i arbeid med barn*. Oslo: Kommuneforlaget.

Bergsland, M., D., & Jæger, H. (red.). (2014). *Bacheloroppgaven i barnehagelærerutdanningen*. Oslo: Cappelen Damm AS.

Bowlby, J., (2005). *A Secure Base*. Routledge Classics. First published 1988.

Brandtzæg, I., Torsteinson, S., og Øiestad, G., (2014). *Se barnet innenfra. Hvordan jobbe med tilknytning i barnehagen*. Oslo: Kommuneforlaget.

Broberg, M., Hagstrøm, B., Broberg, A., (2014). *Tilknytning i barnehagen. Hva betyr trygghet for lek og læring?* Oslo: Cappelen Damm AS.

Dalland, O., (2015). *Metode og oppgaveskriving*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Drugli, M.B., (2014). *Liten i barnehagen: forskning, teori og praksis*. Oslo: Cappelen Damm AS.

Fennefoss, A.T og Jansen, K.E. (2008). *Småbarnspedagogikk og praksisfortellinger. Pedagogisk dokumentasjon gjennom tolkning og analyse*. Bergen: Fagbokforlaget.

Glaser, V., (2013). *Foreldresamarbeid. Barnehagen i et mangfoldig samfunn*. Oslo: Universitetsforlaget.

Gotvassli, K.Å., (2015). *Strategisk kompetanseutvikling i barnehagen*. Oslo: Cappelen Damm AS.

Johannesen, N., og Sandvik, N., (2008). *Små barn og medvirkning – noen perspektiver*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.

Kunnskapsdepartementet. (2011). *Rammeplan for barnehagen – innhold og oppgaver*. Oslo.

Kunnskapsdepartementet. (gjeldende fra 1.august 2017). *Rammeplan for barnehagen – innhold og oppgaver*. Oslo.

Løkken, G., (2004). *Toddlerkultur. Om ett- og toåringers sosiale omgang i barnehagen*. Oslo: Cappelen Akademiske Forlag.

Meyer, E. S. (1997). *Pedagogisk lederskap i barnehagen*. (2.utg.). Oslo: Universitetsforlaget.

Sandvik, N., (2006). *Temahefte om de minste barna i barnehagen*. Oslo: Kunnskapsdepartementet.

Otterstad, A.M., og Rhedding-Jones, J., (2011). *Barnehagepedagogiske diskurser*. Oslo: Universitetsforlaget.

Winnicott, D.W., (2005). *Playing and reality*. Pelican Books (first published in 1971).

